

KUTBÜDDÎN ŞÎRÂZÎ'NİN
DÜRRETÜ'T-TÂC'INDA
DEVİR VE CEM'İ-KÂMİLLER

AHMET ÇAKIR*

Dawr and Jam-i Kamil in *Durra al-Taj*
by Qutbuddin Shirazi

Abstract: Qutbuddin Shirazi discusses some topics of music in one section of his work *Durra al-Taj*, following the style of Safiyuddin Urmawi before him. In this paper, we try to analyze the scales named dawr and jam-i kamil in the book above mentioned. What is interesting in his work can be put as follows: He is the first person who used so called "h" distance which is the same with A2 (artık ikili); he seemed to have synthesized new modes (maqams) though they handed down to us with different names; moreover he attempted to generate different maqams by adding symmetrical notes and four notes scales above to basic eight notes scales. From this perspective, Shirazi can be accepted as a man of music who made new contributions to the music of his age

---

* Doç Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi ABD.
[ahmetc@omu.edu.tr]

Key Words: H Distance, Dawr, Jam-i Zu'l-Kull, Jam-İ Kamil, Symmetrical Development

Öz: Safiyüddîn Urmevî'den sonra *Dürretü't-Tâc* adlı eserinin bir bölümünü müzik teorisine ayıran Kutbüddîn Mahmud Şîrâzî olmuştur. Bu makalemizde Şîrâzî'nin adı geçen eserinde yer alan *devir* ve *cem'i-kâmil* adlı dizileri incelemiştir. Onun, günümüzde kullanılan artık ikili (A2) aralığının karşılığı olan "h" aralığını ilk kullanan kişi olması; günümüze farklı isimlerle gelen yeni makamların tertibini ortaya koyması; bir sekizli dizilerin tiz taraflarında hem simetrik genişleme yaparak hem de yine tiz tarafta bir sekizli diziye farklı bir dördütlü ilave ederek yeni makamlar oluşturma çabası dikkat çekici unsurlar olmuştur. Bu anlamda, Şîrâzî bu yaklaşım ve buluşlarıyla müziğin gelişimine katkılar sağlayan bir isim olarak anılabilir

Anahtar Kelimeler: h aralığı, devirler, cem'i-zü'l-küll, cem'i-kâmil, simetrik genişleme.

76 Giriş

OMÜİFD

Türk müziği teorisini sistemleştiren ve bu sistemi eserlerine aktaran, Türk müziğinin en önemli isimlerinden birisi Safiyüddîn Abdülmü'min Urmevî (ö.1294)'dir. Onun yazmış olduğu eserler kendisinden sonra yaşayan müzik adamlarını da etkilemiş; ya Urmevî'nin eserleri şerh edilmek ya da benzer eserler yazılmak suretiyle çok sayıda müzik eserlerinin yazılmasının öncülüğünü yapmıştır. İşte bu isimlerden biri de dönemin önemli ilim adamlarından Kutbüddîn Mahmud Şîrâzî (ö. 1311)¹ olmuş ve yazmış olduğu *Dürretü't-Tâc li Ğurreti'd-Dibâc* adlı eserinin bir bölümünü

¹ Şîrâzî 1236'da Şiraz'da doğmuştur. Genç yaşlarında Şiraz'da doktorluk yaptıktan sonra kendini tamamen ilmî çalışmalara vermiştir. Merâğa'ya giderek Nasirüddîn-i Tûsî (ö. 1274)'den astronomi ve felsefe dersleri almıştır. Tûsî ile birlikte Horasan'a geçerek Ali b. Ömer el-Kâtibî (ö.1277)'den mantık ve felsefe okumuştur. Bağdat'da bir süre kaldıktan sonra Konya'ya yerleşerek burada Sadreddin Konevî (ö. 1274)'nin derslerine katıldığı yıllarda vezir Muînüddîn Pervâne (ö. 1277)'nin isteğiyle önce Sivas'a sonra Malatya'ya kadı olarak görevlendirilmiştir. Bir süre Mısır'da da kalan Şîrâzî önce Şam'a sonra Tebriz'e yerleşmiş ve 1311'de burada vefat etmiştir. Birçok eserinin yanında mantık, felsefi, tabii ilimler, geometri, astronomi, aritmetik, mûsikî ve ilahi ilimleri kapsayan beş bölümlük eseri olan *Dürretü't-Tâc*'i Farsça olarak kaleme almıştır. Bkz. Azmi Şerbetli, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 26, Ankara 2002, ss. 487-489.

müzik konusuna ayırmıştır. Bu çalışmamızda, bu eserin ilgili bölümünde yer alan bir oktav içinde ifade edilen devirleri ve bir oktav ve dörtlüden oluşan cem'î-kâmilleri ele alıp inceleyerek, Şîrâzî'nin bu alana getirdiği yenilikleri ve katkılarını tartışmaya çalışacağız.

Kutbüddîn Şîrâzî, "Ud Sazından Cem'lerin Çıkarılması" konusunu işlerken cem', devir ve cem'î-kâmil kavramlarını kullanmaktadır. Şîrâzî, bu kavramların her birini şu şekilde tanımlamaya çalışmıştır.

Cem', oranları belli olan nağmelerin bir araya gelmesiyle oluşan büyük ve orta aralıklara (eb'âd) denmektedir. Eğer bu aralıklar bir oktavdan az olursa *cem'î-nâkıs*; bir dörtlü ve beşlinin birleşmesinden meydana gelirse *devir*, bir oktav ve bir dörtlüden oluşuyorsa *cem'î-kâmil* adlarını almaktadır.²

Şîrâzî'nin, burada *devir* kavramını, *cem'î-tâm* (tam dizi) kavramını kullanmadan anlatmaya çalışması dikkat çekicidir. Şîrâzî'ye göre bir dizi, bir oktavdan daha az bir aralığa sahip olduğunda *cem'î-nâkıs* adını alabiliyorsa o, aynı zamanda bir oktavlık aralığa sahip olan bir dizinin tam dizi olduğunu da kabul ediyor demektir. Böyle bir diziye ise *cem'î-tâm* adının verildiği görülmektedir.³

Devirlerin nasıl bir dizi olduğunu doğrudan belirtmeyen Şîrâzî, aşağıda incelemesini yapacağımız dizilerin yan taraflarına *cem'î-zü'l-küll* notlarını düşerek⁴ bu dizilerin bir oktavlık (tam sekizli) olduğunu da böylece vurgulamış bulunmaktadır.

Bir oktav ve dörtlüden oluşmuş aralık olan *cem'î-kâmil*'e, Şîrâzî'nin başkalarına göre oldukça farklı anlam yüklediği görülmektedir. Zira bir oktav ve dörtlü aralığı büyük aralıklardan olduğu konusunda yazarlar arasında bir fikir ayrılığı söz konusu değilken *cem'î-kâmil* başkalarınca iki

² Kutbüddîn Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc li Çurreti'd-Dibâc*, Köprülü Kütüphanesi Yazmaları, No: 867, vr. 187b.

³ Alişah b. Hacı Büke, *Mukaddimetü'l-Usûl*, İstanbul Ün. Eski Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, No: 1097, vr. 13b.

⁴ Kutbüddîn Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 189b-194b.

oktav aralığının karşılığı olarak değerlendirilmiştir.⁵ Büyük ve orta aralıkları ise başka bir konu içerisinde şu şekilde açıklamaktadır:

Büyük aralıklar iki oktav, bir oktav ve beşli, bir oktav ve dörtlü, bir oktav; orta aralıklar ise dörtlü ve beşlileri kapsamaktadır.⁶ Bu sınıflama konusunda Şîrâzî'nin, diğer müelliflerle ittifak halinde olduğunu söyleyebiliriz.⁷

Her ne kadar Şîrâzî âvâze, şûbe, terkîb⁸ ve meşhur makam⁹ konularına girmiş olsa da bu konuların hepsi bir makalenin kapsamını aşacak boyuttadır. Bu nedenle bu çalışmamızda, devir ve cem'i-kâmil adıyla anılan ve sesleri ebced notasıyla gösterilen diziler ele alınıp değerlendirme yoluna gidilecektir.¹⁰

A. Devirler

1- Uşşâk: Şîrâzî'nin A, D, Z, H, YA, YD, Yh, YH sesleri ve T T B T T B T aralıklarından oluşturduğu bu diziyi¹¹ porte üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

78

OMÜİFD

⁵ Bkz. Muhammed b. Abdülhamid el-Lâzîkî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, (şerh ve thk. el-Hac Haşim Muhammed er-Receb), Kuveyt 1987, s. 74; Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 6b.

⁶ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc* vr. 175b.

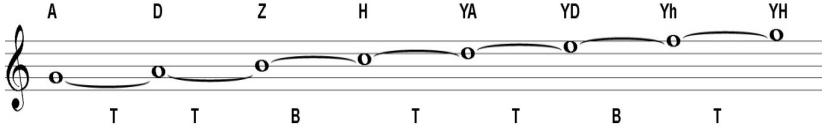
⁷ Bkz. Safiyyüddin Abdü'l-Mü'min b. Yusuf b. Fahir el-Urmevî, *er-Risâletü's-Şerefiyye fi Nisbeti't-Te'lifiyye* (şerh ve thk. el-Bahis el-Hac Haşim Muhammed er-Receb), Dâru'r-Reşîd, Bağdat 1982, s. 49; Abdülkadir b. Çaybi Hafız Merâğî, *Şerh-i Edvâr* (thk. Takî Bîniş), Tahran 1991, s. 131; Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 7b-8b; Lâzîkî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 79.

⁸ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 196b.

⁹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 197b.

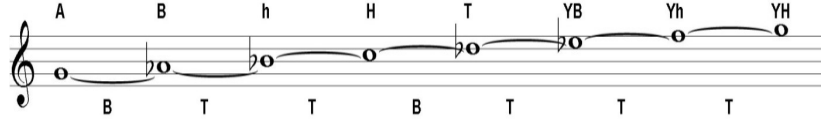
¹⁰ Bu çalışmamızda (e -s) bemol ve diyezi kendilerinden sonra gelen notaları yaklaşık küçük mücenneb bemol ve diyezi; (q - a) bemol ve diyezleri kendilerinden sonra gelen notaları (önüne konuldukları) duruma göre yaklaşık koma bemol ve diyezi, duruma göre ise bakiye bemol ve bakiye diyezi değerinde pestleştirip tizleştirmesi söz konusu olacaktır. Çalışmamızda ayrıca, perde oranları konusunda da Safiyyüddin Urmevî'nin ses sistemi dikkate alınmıştır. Adı geçen ses sistemi için Bkz. Mehmet Nuri Uygun, *Safiyyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı* (Marmara Ün. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996, s. 59-60.

¹¹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 189b.

Bu dizi, Urmevî (ö.1294)'de aynı isim, aynı ses ve aralıklarla¹², Merâğî (ö. 1435)'de aynı isim ve seslerle,¹³ Lâdikli (ö. 1494?)¹⁴ ve Alişah (ö.1500)'da aynı isim, aynı ses ve aralıklarla verilmiştir. Çargah beşlisi ve Bûselik dörtlüsünden oluşan böyle bir diziyeye H. Sadeddin Arel "Kürdîli Çargâh" ismini vermektedir.¹⁵

2- Bûselik: Bunun dizisini Şîrâzî, A, B, h, H, T, YB, Yh, YH sesleri B T T B T T T aralıklarıyla açıklamıştır.¹⁶ Porte üzerinde bunun yapısını şu şekilde göstermemiz mümkündür:

Bu, Urmevî,¹⁷ Merâğî,¹⁸ Alişah¹⁹ ve Lâdikli'nin²⁰ aynı isim, aynı ses ve aralıklarla göstermiş olduğu bir dizidir. Günümüzdeki Kürdî dörtlüsü ve Kürdî beşlisinden oluşmuş olan bu dizi müziğimizde bir makam dizisi olarak kullanılmamaktadır.

3- Nevâ: Şîrâzî'nin A, D, h, H, YA, YB, Yh, YH sesleri ve T B T T B T T aralıklarıyla gösterdiği bu dizinin²¹ porte üzerindeki şekli şöyledir:

¹² Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s.169.

¹³ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân* (thk. Takî Bîniş), Tahran 1987, s.114.

¹⁴ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s.144.

¹⁵ H. Sadeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (nşr. Onur Akdoğan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.36.

¹⁶ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 189b.

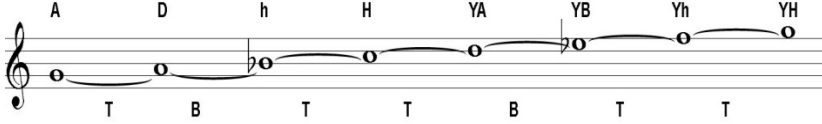
¹⁷ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s. 182.

¹⁸ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 118.

¹⁹ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usul*, vr. 56a.

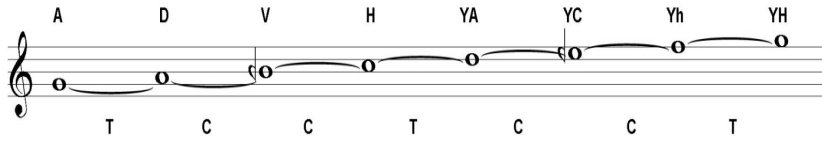
²⁰ Lâzikî, *Er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 144.

²¹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 189b.

Urmevî,²² Lâdikli,²³ Alişah'ın²⁴ aynı isim, aynı ses ve aralıklarla, Merâğî'nin²⁵ aynı isim ve seslerle gösterdiği bu dizi, günümüzde Bûselik beşlisi ve Kürdî dörtlüsünden oluşan Bûselik makamı veya Rast perdesinde Nihavend makamı dizisinin karşılığı olarak görünmektedir.

4- Rast: Şîrâzî, bunun dizisini A, D, V, H, YA, YC, Yh, YH seslerinden ve T C C T C C T aralıklarından oluşturmuştur.²⁶ Bu ses ve aralıkları porte üzerinde şu şekilde göstermemiz mümkündür:

Urmevî,²⁷ Merâğî,²⁸ Lâdikli,²⁹ Alişah³⁰ gibi önemli müellifler Rast dizisini aynı isim ve aralıklarla göstermişlerdir. Bu dizi, bir Rast dörtlüsü ve bir Rast beşlisinden oluşabileceği gibi, bir Rast beşlisi ve bir Uşşak dörtlüsünden de oluşabilir. Her iki durumda da günümüzde kullanılan bir makam dizisine sahip değildir.

5- Irak: Şîrâzî iki tür Irak dizisine yer vermiştir. Bunlardan birinci diziyi Şîrâzî A, C, V, H, Y, YC, Yh, YH sesleri ve C T C C T C T aralıklarıyla

²² Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s. 176.

²³ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 144.

²⁴ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 56a.

²⁵ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 114.

²⁶ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 191a.

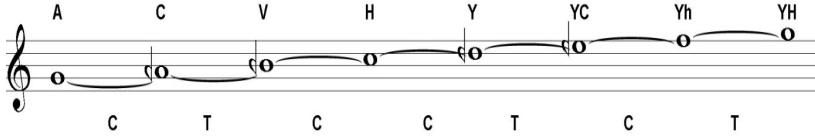
²⁷ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s. 189.

²⁸ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 119.

²⁹ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 144.

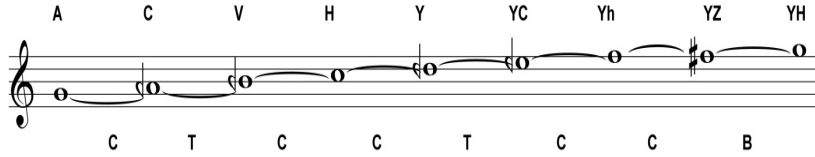
³⁰ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 21a.

tarif etmeye çalışmıştır.³¹ Bu devirin dizisini porte üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

Bu devri Urmevî de aynı isim ve aralıklarla göstermiştir.³²

İkincisini ise Şîrâzî A, C, V, H, Y, YC, Yh, YZ, YH sesleri ve C T C C T C C B aralıklarıyla izah etmiştir.³³ Bunun dizisi portede şu şekilde gösterilebilir:

Merâğî aynı isim ve aynı seslerle,³⁴ Lâdikli ve Alişah, Merâğî gibi aynı isim ve seslerle, ayrıca C T C C T C C B aralıklarını vererek ikinci tür Irak dizisini açıklamaya çalışmışlardır.³⁵ Bu ikinci Irak dizisi Urmevî'de ayrıca isimsiz olarak aynı ses ve aralıklarla gösterilmiştir.³⁶ Bu nedenle Şîrâzî'nin, Irak dizileri konusunda Urmevî ile uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

Şîrâzî'nin eserinde yer alan birinci dizi bir Hicâz dörtlüsü ve bir Hicâz beşlisinden oluşturulmuştur. Günümüzde böyle bir dizinin kullanılması söz konusu değildir. İkinci ise bir oktav içerisinde dokuz sese sahip olduğu için bir makam dizisi olma imkanına sahip değildir.

³¹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 191a.

³² Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 202.

³³ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 191a.

³⁴ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 122.

³⁵ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s.145; Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 22a.

³⁶ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 203.

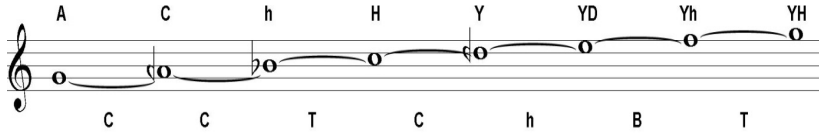
6- Hicâz: Şîrâzî, Hicâz dizisini A, C, h, H, Y, YD, Yh, YH seslerinden ve C C T C h B T aralıklarından meydana getirmiştir.³⁷

Anlaşıldığına göre h (Arap harflerinden “ھ”) ile gösterilen aralık, bir tanini (T) aralığına bir bakiye (B) aralığının eklenmesiyle meydana getirilmiştir. Şîrâzî’den sonra Merâğî’nin, *Makâsidiü'l-Elhân*’da aralık ismi vermeden Gerdâniye dizisi içerisinde Y-YD seslerini ardışık olarak göstererek böyle bir aralığı kullanması söz konusudur.³⁸ Alişah böyle bir aralığı âvâzeler içerisindeki Mâye-i Kebîr’de kullanmıştır.³⁹ Lâdikli ise bu aralığa “A-h aralığı” (أ - ه) adını vermekte⁴⁰ ve Sünbüle, Uzzâl, Hicâzî Nîriz-i Sağîr, Nihâvend-i Sağîr, Nihâvend-i Kebîr, Râhatü'l-Ervâh vb. birçok dizide bu aralığı kullanmaktadır.⁴¹

Şîrâzî’nin verdiği bu aralık günümüzde Arel-Ezgi sisteminde kullanılan A2 (artık ikili) aralığıdır.⁴² Bu diziyi porte üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

82

OMÜİFD

Bu dizi, günümüzde kullanılan bir Uşşak dörtlüsü ve Hicâz beşlisinden oluşan Karcığar makamı dizisine oldukça benzemektedir.⁴³ Bu yönüyle Şîrâzî’nin, böyle bir ses dizisi ve aralıklarıyla adı geçen müelliflerden çok farklı bir dizi ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

³⁷ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 191b.

³⁸ Bkz. Abdülkadir b. Gaybî Hafız Merâğî, *Makâsidiü'l-Elhân* (thk. Takî Bîniş), Tahran 1977, s.67.

³⁹ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 73b.

⁴⁰ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 70,71.

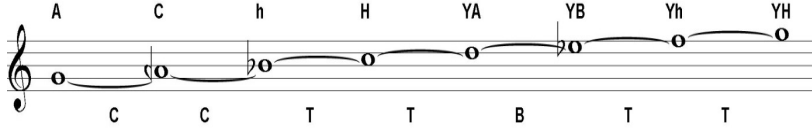
⁴¹ Bkz. Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, ss. 201-212.

⁴² Bkz. İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1984, s. 64.

⁴³ Özkan, *Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, s. 176.

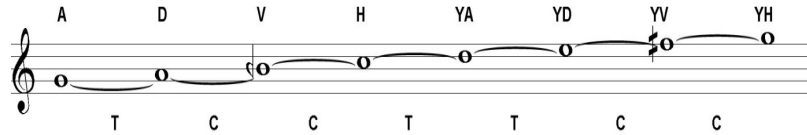
7- Hüseyinî: A, C, h, H, YA, YB, Yh, YH sesleri ve C C T T B T T aralıklarından meydana getirilmiş bir dizidir.⁴⁴ Bunun sesleri porte üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Bu dizi Urmevî'de isimsiz ancak aynı sesler ve aralıklarla,⁴⁵ Alişah'da aynı ses ve aralıklarla ancak Canefza ismiyle tespit edilmiştir.⁴⁶ Merâğî'de aynı isim fakat farklı seslerle bir Hüseyinî dizisine yer verilirken Şîrâzî'nin vermiş olduğu aralıklara sahip bir dizi de bulunmamaktadır.⁴⁷ Lâdiklî'de ise bu ses ve aralıklara sahip bir dizi yer almazken onun Hüseyinî dizisinin Merâğî'deki ses ve aralıklarla aynı olduğu görülmektedir.⁴⁸

Şîrâzî'nin bu dizisi, günümüzde bilinen Uşşak dörtlüsüne Bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiş Uşşak makamı dizisinin yapısını içermektedir.

8- Gerdâniyâ: Şîrâzî'nin bu şekilde isimlendirdiği devrin beş versiyonu bulunmaktadır. Birincisi A, D, V, H, YA, YD, YV, YH seslerinden ve T C C T T C C aralıklarından meydana gelmektedir.⁴⁹ Bunu porte üzerinde şu şekilde göstermemiz mümkündür:

⁴⁴ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 191b.

⁴⁵ Bkz. Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s.194.

⁴⁶ Bkz. Alişah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 56b.

⁴⁷ Bkz. Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 120.

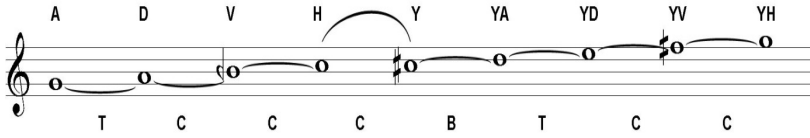
⁴⁸ Bkz. Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 146.

⁴⁹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 191b.

Urmevî’de bu ses ve aralıklara sahip bir dizi bulunmazken Merâğî, aynı ses ve aralıklarla ancak Muhayyer ismiyle bir dizi tertibi vermiştir.⁵⁰ Alishah bu ses ve aralıklara sahip olan diziyi Beyza adıyla,⁵¹ Lâdikli ise Şîrâzî ile aynı isim altında bu dizinin aynısını vermiştir.⁵²

Bu diziyi baktığımızda dizinin günümüzde kullanılan Rast beşlisi ve Rast dörtlüsünden oluşan Rast makamı dizisi olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi A, D, V, H, Y, YA, YD, YV, YH sesleri ve T C C C B T C C aralıklarından oluşturulmuş bir dizidir.⁵³ Bunu portede şu şekilde göstermek mümkündür.

84

OMÜİFD

Urmevî bu diziyi aynı isim, ses ve aralıklarla gösterirken bunu âvâzelerden saydığı anlaşılmaktadır.⁵⁴ Alishah’ın Gerdâniye’si ise Şîrâzî’nin bu ikinci dizisi ile aynıdır.⁵⁵ Merâğî ve Lâdikli’de bu ses ve aralıkları içeren bir diziyeye rastlanmamıştır.

Bu dizi bir oktav içinde dokuz sese sahip olduğu için dizi olma özelliğini kaybetmiştir.

Üçüncüsü A, D, Z, H, YA, YD, YV, YH sesleri ve T T B T T C C aralıklarından meydana gelen bir dizidir.⁵⁶ Porte üzerinde bunu şöyle gösterebiliriz:

⁵⁰ Merâğî, *Makâsidü'l-Elhân*, s. 77.

⁵¹ Alishah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 57b.

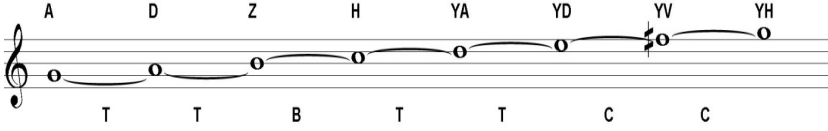
⁵² Bkz. Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 155.

⁵³ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 192a.

⁵⁴ Bkz. Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s.192.

⁵⁵ Bkz. Alishah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 56a.

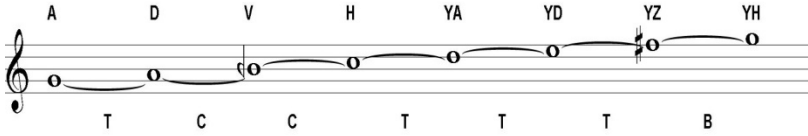
⁵⁶ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 192a.

Urmevî'de bu ses ve aralıklara sahip bir diziye rastlanmazken Merâğî, bu dizinin aynısına Mâhûr adını vermiştir.⁵⁷ Alişah⁵⁸ ile Lâdikli⁵⁹ ise aynı diziye Mâhûr-i Kebîr adını vermişlerdir.

Bu dizi Çargâh beşlisi ve Rast dörtlüsünden oluşan bir yapıya sahip olup günümüzde bu unsurlardan oluşan bir dizinin kullanılmadığı görülmektedir.

Dördüncüsü A, D, V, H, YA, YD, YZ, YH sesleri ve T C C T T T B aralıklarından⁶⁰ meydana getirilmiştir. Porte üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Böyle bir diziye Urmevî, Merâğî ve Lâdikli'de rastlanmazken, Alişah isim vermeden 102. devirde aynı ses ve aralıklarla bir dizi tertibi yapmıştır.⁶¹

Dizinin yapısına baktığımızda Rast beşlisi ile Çargâh dörtlüsünden oluşturulmuş bir yapı söz konusudur. Günümüzde böyle bir dizinin maksal bir karşılığı görünmemektedir.

Beşinci diziyi Şîrâzî A, D, Z, V, YA, YD, YZ, YH sesleri ve T T T B T T B aralıklarıyla tertip etmiştir.⁶² Porte üzerindeki şekli şöyledir:

⁵⁷ Merâğî, *Makâsidü'l-Elhân*, s. 73.

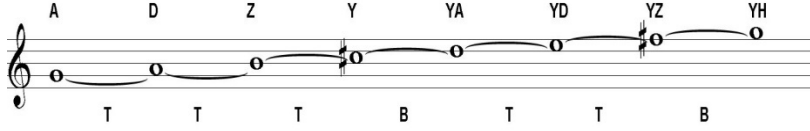
⁵⁸ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 57b.

⁵⁹ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 161.

⁶⁰ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 192a.

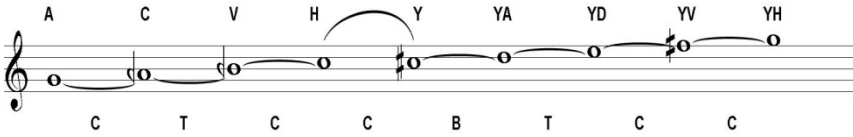
⁶¹ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 58a.

⁶² Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 192b.

Bu ses ve aralıkla oluşturulan bir dizinin adı geçen müelliflerin eserlerinde yer almadığı tespit edilmiştir. Günümüzde böyle bir dizinin de karşılığı bulunmamaktadır.

9- Büzürk: Büzürk dizisinin üç şeklini veren Şîrâzî bunlardan birincisini A, C, V, H, Y, YA, YD, YV, YH sesleri ve C T C C B T C C aralıklarıyla

86 tertip etmiştir.⁶³ Bunu porte üzerinde şöyle gösterebiliriz:

OMÜİFD

Bu dizi aynı isim, aynı ses ve aralıklarla Urmevî,⁶⁴ Merâğî,⁶⁵ Alişah⁶⁶ ve Lâdikli'de⁶⁷ yer almaktadır. Bu tertip dokuz sesli bir oktav aralığına sahip olduğu için makamsal bir yapıdan bahsetmemiz mümkün değildir.

İkincisi A, C, V, H, Y, YA, YC, Yh, YZ, YH sesleri C T C C B C C C B aralıklarından meydana gelmiş bir dizidir.⁶⁸ Bunu porte üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

⁶³ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 192b.

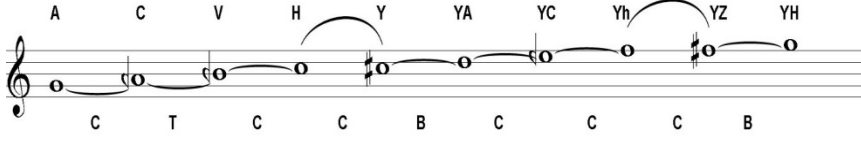
⁶⁴ Uygun, *Safiyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 204.

⁶⁵ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 123.

⁶⁶ Alişah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 56b.

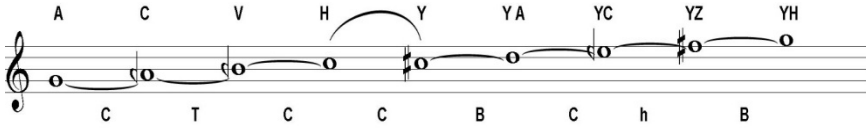
⁶⁷ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 145.

⁶⁸ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 192b.

Adı geçen müelliflerde bu ses aralıklarını içeren bir diziyeye rastlanmamaktadır. Şîrâzî'nin bu dizisi bir oktav içinde on ses bulundurduğu için makam dizisi olma imkanına sahip değildir.

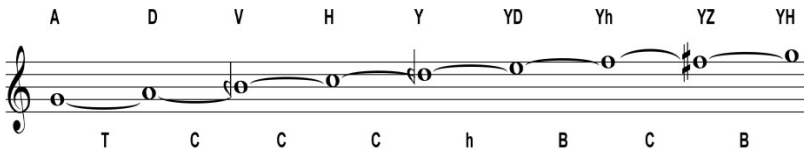
Üçüncüsü ise Şîrâzî tarafından A, C, V, H, Y, YA, YC, YZ, YH sesleri ve C T C C B C h B aralıklarıyla oluşturulmuştur.⁶⁹ Bunu porte üzerinde

şu şekilde gösterebiliriz:

Böyle bir dizi de diğer müellifler tarafından kullanılmamıştır. Aslında bu dizide pest taraftaki beşlinin C B aralıklarını T (tanini)'ye dönüştürdüğümüzde günümüzde Hicâz beşlisi ve Hicâz dördlüsünden oluşan Zîrgüle'li Hicâz dizisine benzer bir makam dizisi meydana getirmek mümkün olacaktır.

10- Zengüle: Şîrâzî'ye göre bazılarının Nihavend de dediği bu devrin dizisi A, D, V, H, Y, YD, Yh, YZ, YH sesleri ve T C C C h B C B aralıklarından meydana getirilmiştir.⁷⁰ Bu dizi porte üzerinde şöyle gösterilebilir:

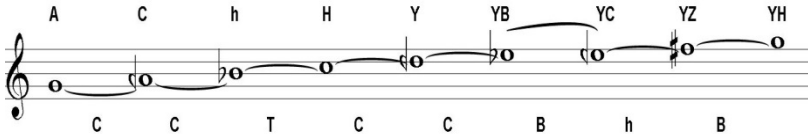

⁶⁹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 193a.

⁷⁰ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 193a.

Sadece Şîrâzî’de varlığı tespit edilen, bir oktav içinde dokuz sestene meydana getirilmiş olan bu dizinin günümüzde makamsal bir karşılığı bulunmamaktadır.

11- Hisar: Şîrâzî Hisar dizisini A, C, h, H, Y, YB, YC, YZ, YH sesleri ve C C T C C B h B aralıklarından meydana getirmiştir.⁷¹ Bu dizinin porte üzerindeki şekli şöyledir:

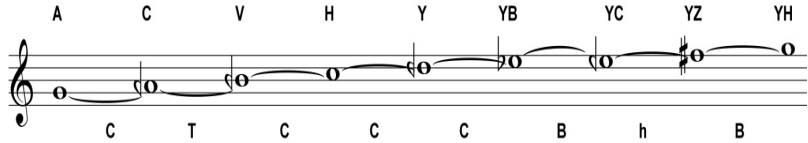

Böyle bir diziye başka müellifler tarafından tertiplerinde yer verilmediği gibi, bir oktav içerisinde dokuz sese ve sekiz aralığa sahip bir dizinin günümüzde bir karşılığı bulunmamaktadır.

88

OMÜİFD

12- Hisar/İsfahanek: Meşhur olmamasına rağmen Hisar veya İsfahanek ismiyle anıldığı söylenen Şîrâzî bu diziyi A, C, V, H, Y, YB, YC, YZ, YH seslerinden ve C T C C C B h B aralıklarından oluşturmuştur.⁷² Bunu porte üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

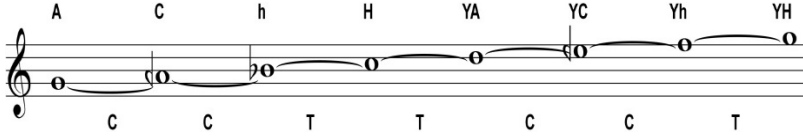
Diğer müelliflerde böyle bir diziye rastlanmamaktadır. Bir oktav içerisinde dokuz sese sahip olan bu dizinin günümüzde bir makam dizisi olarak kullanılması söz konusu değildir.

13- Muhayyer-i Hüseyinî: Bu aslında iki Muhayyer türünün birincisi olarak ele alınmıştır. Şîrâzî’nin A, C, h, H, YA, YC, Yh, YH sesleri ve C C T T C C T aralıklarıyla tertip ettiği⁷³ dizinin porte üzerindeki şekli şu şekilde gösterilebilir:

⁷¹ Şîrâzî, *Dürretü’-t-Tâc*, vr. 193a.

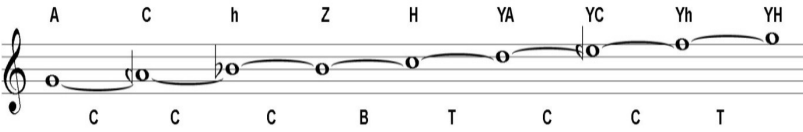
⁷² Şîrâzî, *Dürretü’-t-Tâc*, vr. 193b.

⁷³ Şîrâzî, *Dürretü’-t-Tâc*, vr. 193b.

Urmevî'nin Muhayyer,⁷⁴ Merâğî'nin Nihavend,⁷⁵ Alişah'ın Muhayyer,⁷⁶ yine Lâdikli'nin Muhayyer⁷⁷ ismiyle verdikleri aynı ses ve aralıklı bu dizi günümüzde hem Hüseyinî hem onun inici şekli olan Muhayyer makamı dizilerinin karşılığı olarak değerlendirilebilir.

İkincisi ise Muhayyer Zîrkeş adıyla anılmaktadır. Bu da A, C, h, Z, H, YA, YC, Yh, YH sesleri ve C C C B T C C T aralıklarından oluşturulmuş⁷⁸ bir oktav içerisinde dokuz sesli bir dizidir. Bunun porte üzerindeki şekli şöyledir:

Urmevî'de isimsiz olarak 76. devir,⁷⁹ Alişah'da Hisar adıyla⁸⁰ aynı ses ve aralıklarla verilmişlerdir. Esasen bu dizi birinci dizinin benzeri şeklindedir. Sadece pest tarafta yer alan Uşşak dörtlüsünün T aralığının C ve B'ye bölünmesiyle bu dörtlü değiştirilmiştir. Ancak bu haliyle günümüzde böyle bir makam dizisi bulunmamaktadır.

14- Nühüft-i Hicâz: Şîrâzî bunun tertibini A, C, Z, H, YA, YC, Yh, YH sesleri ve C h B T C C T aralıklarıyla oluşturmuştur.⁸¹ Bunun seslerini porte üzerinde şu şekilde göstermek mümkündür:

⁷⁴ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 195.

⁷⁵ Merâğî, *Makâsidü'l-Elhân*, s. 77.

⁷⁶ Alişah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 56b.

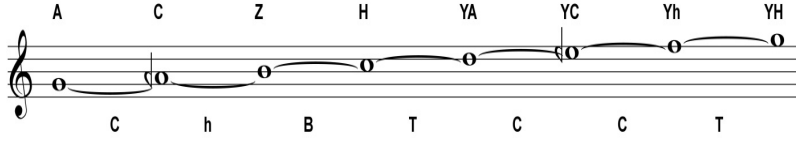
⁷⁷ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 171.

⁷⁸ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 193b.

⁷⁹ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 207.

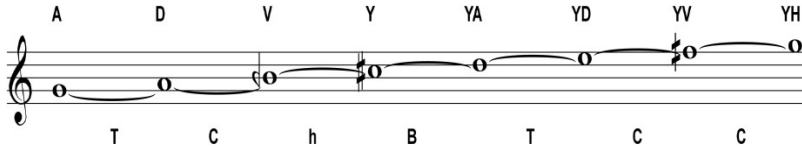
⁸⁰ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 57.

⁸¹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 194a.

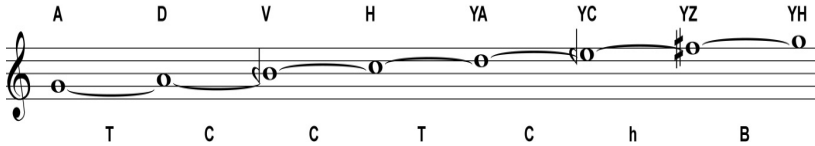
Bu tertibi sadece aynı isim, aynı ses ve aralıklarla Lâdikli de eserine almıştır.⁸² Bu dizinin yapısını değerlendirdiğimizde günümüzde Hicâz dörtlüsü ve Rast beşlisinden meydana gelmiş olan Hicâz makamı dizisine oldukça benzediğini söyleyebiliriz.

15- Gerdâniya (meşhur olmayan): Şîrâzî tarafından A, D, V, Y, YA, YD, YV, YH sesleri ve T C h B T C C aralıklarıyla tertip edilen bu diziyi⁸³ porte üzerinde şu şekilde gösterebilmek mümkündür:

Bu dizi de sadece Lâdikli tarafından, bu ses ve aralıklarla ancak Nîriz-i Kebîr adıyla tertip edilmiştir.⁸⁴ Bu diziyeye baktığımızda günümüzde Nikriz beşlisi ve Rast dörtlüsünden meydana gelmiş bir makam olarak kabul edilen Nikriz makamı dizisine oldukça benzemektedir.

16- Meşhur olmayan bir devir (isimsiz): Bu devri Şîrâzî A, D, V, H, YA, YC, YZ, YH sesleri ve T C C T C h B aralıklarıyla tertip etmiştir.⁸⁵ Porte üzerindeki şekli şöyledir:

⁸² Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 203.

⁸³ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 194a.

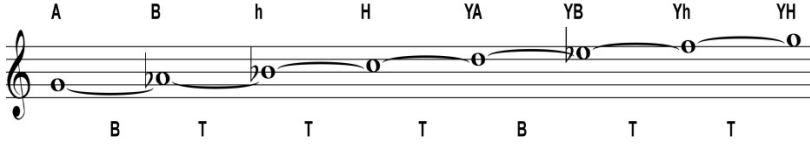
⁸⁴ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 204.

⁸⁵ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 194a.

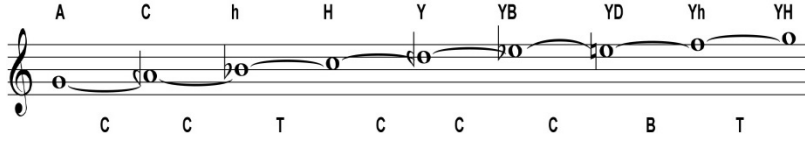
Sadece Şîrâzî'de görülen bu tertip günümüzde Rast beşlisi ve Hicâz dörtlüsünden meydana gelmiş olan Sûzinak (basit) makamı⁸⁶ dizisinin yapısına oldukça benzemektedir.

17- Meşhur olmayan bir devir (isimsiz): Bunun dizisi de Şîrâzî tarafından A, B, h, H, YA, YB, Yh, YH sesleri ve B T T T B T T aralıklarıyla tertip edilmiştir.⁸⁷ Porte üzerindeki seslerini şu şekilde göstermek mümkündür:

Bu dizi Urmevî'de isimsiz olarak 26. devir içerisinde aynı ses ve aralıklarla,⁸⁸ Alişah'da ise "Visâl" adıyla aynı aralık ve seslerle⁸⁹ gösterilmiştir. Bu dizi günümüzde Kürdî dörtlüsü ve Bûselik beşlisinden meydana gelmiş olan Kürdî makamı dizisinin karşılığı olarak görünmektedir.

18- İsfahan: A, C, h, H, Y, YB, YD, Yh, YH sesleri ve C C T C C C B T aralıklarından oluşan dizinin⁹⁰ porte üzerindeki şekli şöyledir:

Urmevî'de aynı ses ve aralıklarla ancak isimsiz olarak 55. devirde tarif edilen⁹¹ bu dizi Merâğî'de aynı isim ve seslerle,⁹² Alişah'da ise aynı ses ve aralıklarla ancak "Zinderûd" adıyla⁹³ tertip edilmiştir. Bir oktav içinde

⁸⁶ Bu makam için bkz. Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, s. 180.

⁸⁷ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 194b.

⁸⁸ Uygun, *Safiyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 182.

⁸⁹ Uygun, *Safiyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 56.

⁹⁰ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 194b.

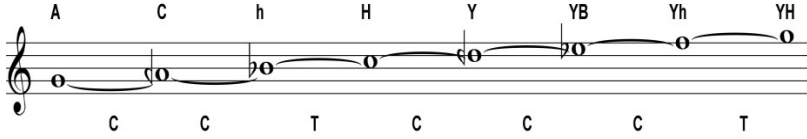
⁹¹ Uygun, *Safiyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı*, s. 196.

⁹² Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 114.

⁹³ Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl*, vr. 56b.

dokuz ses ve sekiz aralığa sahip bu dizinin günümüzde kullanılabilen makamsal bir yapıya sahip olmadığı görülmektedir.

19- Hüseyinî'nin başka bir türü: Şîrâzî bunun tertibini A, C, h, H, Y, YB, Yh, YH sesleri ve C C T C C T T aralıklarından⁹⁴ oluşturmuştur. Bu tertibi porte üzerinde şu şekilde göstermek mümkündür:

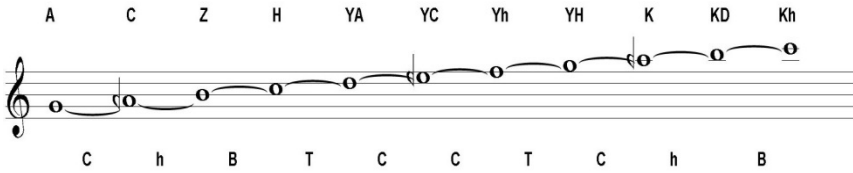
Bu Hüseyinî dizisi Urmevî,⁹⁵ Alişah⁹⁶ ve Lâdikli tarafından⁹⁷ Hüseyinî adıyla, aynı aralık ve seslerle, Merâğî tarafından aynı isim ve seslerle⁹⁸ açıklanmıştır. Uşşak dördlüsü ve Hüseyinî beşlisinden meydana gelen bu dizinin günümüzde kullanılan herhangi bir makamla ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

92

OMÜİFD

B. Cem'î-Kâmiller

1- Nühüft-i Kâmil: Şîrâzî bu diziyi A, C, Z, H, YA, YC, Yh, YH, K, KD, Kh sesleri ve C h B T C C T C h B aralıklarından meydana getirmiş-

tir.⁹⁹ Bunun seslerini porte üzerinde şu şekilde göstermek mümkündür:

⁹⁴ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 194b.

⁹⁵ Uygun, *Safiyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edoâr"ı*, s. 195.

⁹⁶ Alişah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 56b.

⁹⁷ Lâzikî, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 146.

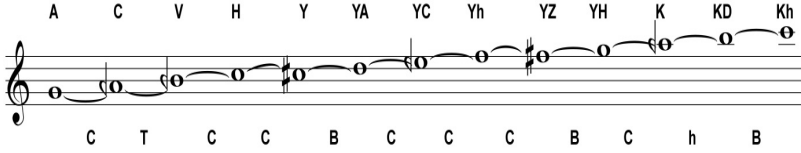
⁹⁸ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 120.

⁹⁹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 195a.

Esasen bakıldığında devirler içinde yer alan Nühüft-i Hicâz dizisinin pest tarafında yer alan Hicâz dörtlüsünün tiz tarafta tekrar yer almasıyla dizide simetrik bir genişleme yapılmıştır. Yapmış olduğumuz incelemeye göre böyle bir uygulamanın Şîrâzî'ye kadar başka bir kişi tarafından da kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu sistemin günümüzde makamların tarif ve tertiplerinde kullanılan bir sistem olması dikkat çekicidir.¹⁰⁰

Bu diziye baktığımızda, günümüzde Hicâz dörtlüsü, Rast beşlisinden oluşan Hicâz makamı dizisinin tiz tarafta tekrar Hicâz dörtlüsü olarak genişlemiş hali karşımıza çıkmaktadır.

2- Büzürk-i Kâmil: Bu da Büzürk devrinin tiz tarafına bir Hicâz dörtlüsü eklenmesiyle meydana gelmiş bir dizidir. Şîrâzî bu diziye A, C, V, H, Y, YA, YC, Yh, YZ, YH, K, KD, Kh sesleri ve C T C C B C C C B C h B aralıklarından meydana getirmiştir.¹⁰¹ Bunun sesleri porte üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Bu şekilde genişletilmiş bir dizi de ilk defa Şîrâzî'de karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada simetrik bir dizi genişlemesi söz konusu değildir. Bu tür bir genişleme yaparak, belki mürekkebi bir makam olmasa bile Şîrâzî'nin, burada yeni bir makam yapma yaklaşımı söz konusu olabilir.¹⁰² Bu diziden günümüzde kullanılan bir makam dizisi oluşturma imkânı görünmemektedir.

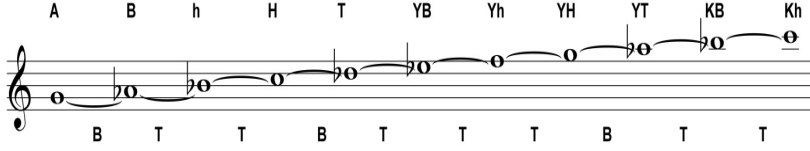
3- Bûselik-i Kâmil: Şîrâzî'nin A, B, h, H, T, YB, Yh, YH, YT, KB, Kh sesleri ve B T T B T T B T T aralıklarından meydana getirdiği diziye¹⁰³ porte üzerinde şu şekilde göstermemiz mümkündür:

¹⁰⁰ Bu konu için bkz. Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, s. 75.

¹⁰¹ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 195b.

¹⁰² Bu konuya örnek olan Basit Şehnaz Bûselik makamı dizisine bkz. Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, s. 106.

¹⁰³ Şîrâzî, *Dürretü't-Tâc*, vr. 195b.

Urmevî,¹⁰⁴ Merâğî,¹⁰⁵ Alişah¹⁰⁶ ve Lâdikli'nin¹⁰⁷ aynı isim, aynı ses ve aralıklarla tertibini verdikleri Bûselik dizisinin tiz tarafına simetrik genişleme yaptırılmasıyla meydana gelmiş olan bu dizi ilk defa Şîrâzî'de görünmektedir. Bu, Kürdî dördlüsüne Kürdî beşlisinin ilavesiyle elde edilmiş bir sekizliye tiz tarafta tekrar Kürdî dördlüsü olarak simetrik genişleme yaptırılmış bir dizidir. Böyle bir dizinin günümüzde kullanılması söz konusu değildir.

Sonuç

Yapmış olduğumuz bu çalışmada Şîrâzî'nin, cem'i-kâmil kavramına farklı bir anlam yüklediği, bir oktav içerisinde tertip edilen dizilere devir demesinin yanında, bu tür diziler için cem'i-zü'l-küll ismiyle yeni bir kavram da kullandığı görülmüştür.

Günümüz Türk müziğinde artık ikili (A2) olarak bilinen aralığın karşılığını "h" aralığı olarak Türk müziği sisteminde ilk defa, Şîrâzî'nin dizi yapımında kullandığı tespit edilmiştir.

Şîrâzî'nin devirler arasında saydığı birçok makamsal dizinin günümüzde kullanılmadığı görülürken; Uşşâk adıyla tertip ettiği dizi günümüzde Acemli Çargâ makamı dizisi, Neva adıyla tertip ettiği dizi günümüzdeki Bûselik veya Nihâvend makamı dizisi, Hicâz adıyla tertip ettiği dizi günümüzde Karcığar makamı dizisi, Hüseyinî dizisi bugünkü Uşşâk makamı dizisi, Gerdaniyâ adını verdiği birinci dizi günümüzdeki Rast makamı dizisi, Büzürk adını verdiği üçüncü tertipte küçük bir değişiklik yapılmak suretiyle günümüzdeki Zirgüle'li Hicâz makamı dizisi, Mu-

¹⁰⁴ Uygun, *Safiyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"*, s. 182.

¹⁰⁵ Merâğî, *Câmi'u'l-Elhân*, s. 118.

¹⁰⁶ Alişah, *Mukaddimetü'l-Uşûl*, vr. 56a.

¹⁰⁷ Lâzikî, *Er-Risâletü'l-Fethiyye*, s. 144.

hayyer-i Hüseyinî adıyla verdiği birinci tertip günümüzdeki Hüseyinî veya Muhayyer makamı dizisi, Nühüft-i Hicâzî dizisinin günümüzdeki Hicâz makamı dizisi, meşhur olmayan Gerdâniyâ dizisinin günümüzdeki Nikriz makamı dizisi, ismi belli olmayan ve bizim 16. sırada açıklamaya çalıştığımız dizi günümüzde kullanılan Sûzinak (basit) makamı dizisi, 17. sırada incelediğimiz isimsiz dizinin günümüzdeki Kürdî makamı dizisi ile benzerlik gösterdikleri ortaya konmuştur.

Devir adı verilen dizilerden Hicâz dizisi, Büzürk'ün ikinci ve üçüncü şekli, Zengûle, Hisar, Hisar veya İsfahane, 15. devrin dizilerini ise ilk defa Şîrâzî'nin tertip ettiği tespit edilmiştir.

Cem'î-kâmillere gelince, bu yapıda dizileri ilk olarak Şîrâzî'nin ortaya koyduğu anlaşılmıştır. Bu diziler içerisinde Nühüft-i Kâmil adıyla tertiplenmiş dizinin günümüzdeki Hicâz makamı dizisinin simetrik gelişmiş hali olduğu görülmüştür.

Tüm bunlardan hareketle, Şîrâzî, gerek yeni bir aralık kullanarak, gerek devirler içerisine yeni diziler katmaya çalışarak, gerek makamsal dizilerde simetrik genişleme yaparak, gerekse bir oktavin tiz tarafına yeni çeşniler katarak Urmevî'nin ortaya koyduğu sistemi geliştirmeye çalışmıştır. Böylece o, müzik teorisine yaptığı bu katkılarla kendisinin önemli bir şahsiyet olduğunu göstermiş bulunmaktadır.

Kaynakça

- Arel, H. Sadeddin, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (nşr. Onur Akdoğu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Hacı Büke, Alişah b., *Mukaddimetü'l-Usûl*, İstanbul Ün. Eski Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, No: 1097.
- el-Lâzîkî, Muhammed b. Abdülhamid, *er-Risâletü'l-Fethiyye*, (şerh ve thk. el-Hac Haşim Muhammed er-Receb), Kuveyt 1987.
- el- Merâğî, Abdülkadir b. Ğaybî Hafız, *Şerh-i Edvâr* (thk. Takî Bîniş), Tahran 1991.
- el- Merâğî, Abdülkadir b. Ğaybî Hafız, *Câmi'u'l-Elhân* (thk. Takî Bîniş), Tahran 1987.
- el- Merâğî, Abdülkadir b. Ğaybî Hafız, *Makâsidü'l-Elhân* (thk. Takî Bîniş), Tahran 1977.

- Özkan, İsmail Hakkı, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1984.
- Şerbetli, Azmi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 26, Ankara 2002, ss. 487-489.
- Şîrâzî, Kutbüddîn, *Dürretü't-Tâc li Ğurreti'd-Dibâc*, Köprülü Kütüphanesi Yazmaları, No: 867.
- el-Urmevî, Safiyyüddin Abdü'l-Mü'min b. Yusuf b. Fahir, *er-Risaletü's-Şerefiyye fi Nisbeti't-Te'lifîyye* (şerh ve thk. el-Bahis el-Hac Haşim Muhammed er-Receb), *Dâru'r-Reşîd*, Bağdat 1982.
- Uygun, Mehmet Nuri, *Safiyyüddin Abdulmu'min Urmevî ve "Kitâbu'l-Edvâr"ı* (Marmara Ün. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

